

Maria Kulikowska

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

**RECENZJA: ŁUKASZ JAN BEREZOWSKI,
*WŁADZA I POLITYKA W LITERATURZE POLITICAL
FICTION: PRAWDA CZY FIKCJA?*, WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU WARSZAWSKIEGO, WARSZAWA
2013, SS. 300**

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/TSP-W.2014.018>

Dr Łukasz Jan Berezowski jest filologiem, literaturoznawcą i językoznawcą, a recenzowana książka to przystosowana do wymogów monograficznych wersja jego rozprawy doktorskiej z zakresu filologii włoskiej pt. *Obraz władzy w literaturze fantastyczno-politycznej włoskiej i polskiej w ujęciu porównawczym. W poszukiwaniu granicy między prawdą a fikcją*, którą obronił w 2012 roku na Uniwersytecie Warszawskim. Kilukrotnie przebywał na stypendiach zagranicznych we Włoszech, co przekłada się na znakomitą znajomość włoskich realiów politycznych i społecznych, historii oraz literatury tego kraju.

Już we wstępie trzeba podkreślić, że publikacja wpisuje się w nurt interesujący dla czytelnika, ponieważ w ostatnich latach ukazało się w Polsce kilka przedruków ciekawych książek włoskich autorów. Warto wspomnieć chociażby o dziele Roberto Saviano *Gomorra*¹, czy Diego Gambetty *Mafia sycylijska. Prywatna ochrona jako biznes*².

Dokonując oceny wyboru tematu, trzeba powiedzieć, że jest on interesujący i w pewnym sensie nowatorski. Powieść *political fiction* jest gatunkiem

¹ R. SAVIANO (przekł. A. Pawłowska-Zampino), *Gomorra*, Czytelnik, Warszawa 2008.

² D. GAMBETTA (przekł. J. Kutyla), *Mafia sycylijska. Prywatna ochrona jako biznes*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2009.

stosunkowo nowym, wywodzącym się z przełomu lat 50. i 60. XX wieku, który jednak szybko zrobił ogromną karierę na całym świecie, zdobywając nowe rzesze czytelników. Na rynku wydawniczym pojawia się coraz więcej pozycji tego typu, będących szybką reakcją na wydarzenia ze świata polityki i odpowiedzią na zapotrzebowanie ze strony odbiorców.

Równie trafny jak temat pracy, jest dokonany przez autora dobór głównych problemów badawczych. Zaletą książki jest jej interdyscyplinarny charakter, zawiera bowiem obszerną analizę z zakresu literaturoznawstwa, historii, politologii i socjologii oraz ciekawe spostrzeżenia z dziedziny prawa. Za główny atut należy uznać jednak komparatystyczne ujęcie tematu, monografia zawiera bowiem informacje dotyczące zarówno polskiej, jak i włoskiej literatury z gatunku *political fiction*.

Poddany analizie rodzaj powieści jest popularny zarówno w Polsce, jak i we Włoszech, dzięki czemu Ł.J. Berezowskiemu udało się zgromadzić imponującą bibliografię w obu językach. Autor słusznie zauważył, że brakuje w naszym kraju opracowań szerzej omawiających istotę samego gatunku, tym bardziej w ujęciu porównawczym. Dlatego praca jest ciekawą propozycją dla literaturoznawców oraz osób zainteresowanych włoską literaturą współczesną.

Sam dobór źródeł (przede wszystkim powieści) jest niewątpliwie celny i dowodzi ogromnej wiedzy autora. Należy podkreślić równowagę w stosunku źródeł polskich do włoskich, której zachowanie nie było proste z uwagi na fakt, że włoskie powieści z gatunku fikcji politycznej niezwykle rzadko tłumaczone są na język polski. Efektem czasu poświęconego na badania, jest to, że włoskie pozycje bibliograficzne zostały doskonale zaprezentowane; autor zadbał o przytoczenie skrótów fabuły, dzięki czemu przybliżył czytelnikom treść wszystkich przywoływanych książek. Ostateczny owoc badań został tym samym przedstawiony nie tylko kompleksowo i na wysokim poziomie merytorycznym, ale przede wszystkim w przystępny dla odbiorcy sposób.

Trzeba zauważyć, że przejścia między wstęпами historycznymi podrozdziałów a ich częścią analityczną są niezwykle płynne, co dowodzi umiejętności pisarskim Ł.J. Berezowskiego. Książka jest napisana poprawnym językiem, a autor wykazał się umiejętnością precyzyjnego formułowania myśli. Dzięki wymienionym powyżej cechom Berezowski w nowatorski sposób rysuje obraz władzy i polityki w powieści fantastyczno-politycznej polskiej i włoskiej, wnosząc tym istotny wkład w rozwój swojej dziedziny naukowej.

Monografia została podzielona na cztery rozdziały poprzedzone krótkim wprowadzeniem autora. Na całość pracy składają się także: zakończenie omawiające przyszłość konwencji *political fiction*, bardzo obszerna i przejrzyste podzielona bibliografia, indeks postaci, spis ilustracji i wreszcie same ilustracje autorstwa Łukasza Kroenke (umieszczone na końcu książki).

W pierwszym rozdziale pracy (*Pochodzenie, rozwój i status zjawiska political fiction*) autor przedstawia zagadnienia bazowe dotyczące nurtu *political fiction*, przede wszystkim określenie głównych cech omawianego gatunku. Dużo uwagi poświęcił nie tylko wyróżnikom fantastyki politycznej, ale także jej stosunkowi do konwencji pokrewnych. W klarowny sposób przeanalizował rozróżnienie na fantastykę historyczną, socjologiczną i historię alternatywną, jasno określając różnice i podobieństwa między nimi. Na uwagę wśród tych wstępnych rozważań teoretycznych zasługuje także część historyczna, w której autor przybliżył początki i dalszy rozwój zjawiska *political fiction* oraz fantastyki politycznej w Polsce.

Drugi rozdział opracowania (*Fantastyka polityczna a dyskursy inroadne. Próba wytyczenia granicy między prawdą a fikcją*) poświęcony został komparatyście dyskursów. Ł.J. Berezowski skupił się w nim na omówieniu problemu odniesienia fantastyki politycznej do dyskursu o charakterze historycznym, politycznym i socjologicznym. W interesujący sposób dokonał również analizy nurtu *political fiction* na tle współczesnych teorii literackich.

W najobszerniejszym, trzecim rozdziale monografii (*Różne koncepcje współczesnego władztwa politycznego, jego charakterystyka, ewolucja i deprawacja na przykładzie włoskiej i polskiej literatury fantastyczno-politycznej przełomu XX i XXI wieku*), autor przeszedł do omówienia różnych koncepcji współczesnego władztwa politycznego i jego cech charakterystycznych, na podstawie wybranych studiów politologicznych. W rzetelny sposób przybliżył definicje władzy i jej poszczególne klasyfikacje oraz teorie dotyczące jej pochodzenia. Swoją uwagę skoncentrował głównie na zagadnieniu funkcjonowania władzy demokratycznej; dokonał bardzo ciekawej analizy okresów polskiej i włoskiej transformacji ustrojowej. Przeanalizował także funkcjonowanie władzy od strony zaplecza politycznego w ostatnich dwóch dekadach. Przemyślenia te zasługują na szczególną uwagę czytelnika, są bowiem doskonałą kompilacją najważniejszych informacji dotyczących sceny politycznej w Polsce i we Włoszech w aktualnej fazie rozwoju tych państw.

Ostatni rozdział (*Recepcja twórczości political fiction*) został poświęcony recepcji powieści fantastyczno-politycznej. Ł.J. Berezowski dokonał w nim szczegółowej analizy dotyczącej odbiorców tego typu twórczości i ich klasyfikacji. W ciekawy sposób omówił również krytykę gatunku i performatywny aspekt *political fiction*, czyli zjawisko wyprzedzania zdarzeń rzeczywistych przez fikcję literacką. Autor przywołał ciekawe przykłady na poparcie tezy, że niekiedy fikcja literacka może inspirować zdarzenia rzeczywiste. Szczególnie ciekawy jest kazus książki „*Il broglio. Romanzo simultaneo*” autorstwa anonimowej grupy *Agente italiano*³. Zagadnienie to jest jednym z najbardziej interesujących w ca-

³ *Agente italiano, Il broglio. Romanzo simultaneo*, Aliberti Editore, Reggio Emilia 2006.

łej monografii, a zarazem dowodem na nowatorskość ujęcia tematu. Na uwagę zasługuje również ta część rozdziału, w której autor omówił problematykę wolności słowa i swobody ekspresji artystycznej.

Przechodząc do omówienia szczegółowych problemów przywołanych w książce, należy zwrócić uwagę na celne spostrzeżenia dotyczące analogii pojęć tzw. Drugiej Republiki i IV Rzeczypospolitej. Autor słusznie stwierdził, że nazwy te nie określają w rzeczywistości nowych tworców o charakterze państwowym. Terminy te są często używane jako określenie pewnego okresu rozwoju demokracji w tych państwach i są efektem specyficznej manipulacji politycznej mającej na celu przysporzenie wybranym partiom politycznym nowych rzesz wyborców. Nie należy ich zatem wiązać z konkretnymi przemianami ustrojowymi. Uzasadniając tę tezę odwołał się do licznych przykładów pochodzących z powieści *political fiction*, z których wyłania się obraz demokracji „trawionej chorobą nieudolnych rządów”, gdzie rewolucyjne zmiany miałyby uleczyć państwo. Warto zwrócić uwagę również na uwagi dotyczące tych autorów powieści, którzy skupiają się na problemie wprowadzenia rewolucyjnych zmian mających na celu usunięcie zjawiska scementowania sceny politycznej. Zdaniem Berezowskiego ich zaangażowanie polityczne sprawia, że należy odebrać im atrybut pisarstwa *political fiction* i zakwalifikować ich raczej do działu publicystyki fabularyzowanej.

Interesujące dla czytelnika będą także zagadnienia dotyczące powieści wyborczej, której źródeł we Włoszech autor dopatruje się w kryzysie zaufania do władzy. Omawiając ten problem, odwołał się do interesujących przemyśleń o charakterze politologicznym. Swoje rozważania rozpoczął od przytoczenia historii włoskiej sceny politycznej od pierwszych wyborów do Parlamentu w 1861 roku oraz informacjach na temat włoskiego prawa wyborczego. Przemyślenia te doprowadziły go do skonstruowania cennych wniosków dotyczących konieczności tworzenia koalicji rządzących oraz wyjaśnienia dlaczego w 2006 roku podejrzewano Dom Wolności Silvia Berlusconi o fałszerstwa wyborcze.

Łukasz J. Berezowski szeroko omawia też zjawiska dotyczące Polski po 1989 r. i ich echa w krajowej powieści wyborczej, odwołuje się do takich zjawisk jak niska frekwencja wyborcza czy wpływ jednostkowych wydarzeń na upadek rządu. Swoje rozważania oparł na konkretnych wydarzeniach z historii ostatnich dwóch dekad: na uchwaleniu wotum nieufności dla rządu premier Hanny Suchockiej, co spowodowało powrót lewicy do władzy oraz na reformach premiera Marka Belki, których skutkiem był niższy wynik w wyborach i niemożność samodzielnego rządzenia państwem. Następnym zdarzeniem, którego wpływ na zmiany na scenie politycznej przywołał, jest tzw. Afera Rywina, która przyniosła skutek w postaci zwycięstwa PiS w wyborach parlamentarnych oraz afera zwią-

zana z Anną Jarucką i Włodzimierzem Cimoszewiczem. Autor słusznie zauważa, że skandal i silne emocje są narzędziem wykorzystywanym w celu dyskredytacji przeciwnika i wpłynięcia na wynik wyborów. Wydarzenia tego typu są doskonałym tematem pisarskim, powieść wyborcza ma za zadanie ukazać świat polityki zza kulis, wraz ze wszystkimi jego tajemnicami.

Kolejnym problemem szczegółowym podjętym przez autora, który warto skomentować, jest zagadnienie mordu politycznego. Jest on często używany jako podstawa fabuły powieści *political fiction*. Berezowski oparł swój wywód na przykładzie motywu „Silviobójstwa”, którego omawianie poprzedził krótkim wstępem biograficznym odnoszącym się do postaci Silvio Berlusconi. Trzeba zauważyć, że autor prawidłowo wybrał informacje, które pozwoliły mu w klarowny sposób przedstawić omawianą postać. Podobną notą biograficzną poprzedził również część dotyczącą powieści, których fabuła opiera się na opisie zamachu na życie Lecha Kaczyńskiego. Jako łącznik między Republiką Włoską i Rzeczpospolitą Polską, przytoczona została postać Jana Pawła II i obecny w literaturze motyw zamachu na życie Papieża. Przywołanie tej postaci zaburza jednak systematykę pracy i zasadniczo nie jest potrzebne, ponieważ analogie między wybranymi wydarzeniami historycznymi oraz podobieństwa w literaturze *political fiction* w Polsce i we Włoszech w odniesieniu do motywu zamachu na życie głowy państwa są wystarczająco dobrze przedstawione i nie wymagają potwierdzenia poprzez konfrontację z przykładem trzeciego organizmu państwowego – Watykanu.

Ciekawym zagadnieniem, odnoszącym się do kryzysu władzy, jest zagrożenie terroryzmem, które stało się tematem niektórych powieści fantastyczno-politycznych. W tej części monografii autor omówił okres tzw. *anni di piombo* (lata ołowiu), czyli licznych aktów przemocy o charakterze politycznym (zwykle będących po prostu atakami terrorystycznymi), który przypadł na lata 60., 70. i początek lat 80. XX wieku. Przytoczony został również problem zagrożenia terroryzmem islamskim zarówno we Włoszech, jak i w Polsce.

W monografii pojawiają się ciekawe spostrzeżenia dotyczące władzy i polityki. Autor wykazuje się bowiem cenną umiejętnością krytycznego spojrzenia na otaczający go świat. Jedną z takich konstatacji jest pogląd, że rządy demokratyczne jako forma sprawowania władzy nie są wolne od błędów, zdaniem Ł.J. Berezowskiego coraz częściej o losach państwa decyduje mniejszość, co jest efektem pogarszającej się frekwencji wyborczej. Na uwagę zasługuje także konstatacja, że największym zagrożeniem dla demokracji jest ona sama, a skandale, chociaż są ujawniane stosunkowo rzadko, mają często przełomowe znaczenie dla sceny politycznej. Obietnice wyborcze można natomiast porównać do przedstawienia teatralnego; nie tworzą treści merytorycznych i nie służą stworzeniu

poła do dyskusji na tematy związane z funkcjonowaniem państwa. Nadaje to literaturze *political fiction* funkcję demaskatorską. Czasami jest wręcz pamfletem na rzeczywistość zastaną, a jej główny cel stanowi wtedy zwrócenie uwagi czytelnika na szkodliwe praktyki rządzących.

Praca zawiera interesującą analizę dotyczącą swobody ekspresji i wolności słowa. Autor przedstawił główne przyczyny dla których zagadnienie to jest istotne względem twórców literatury *political fiction*. Należy podkreślić, że bardzo dobrze dobrał kazusy uzasadniające stawiane tezy. Jednym z nich jest przykład książki zawierającej alternatywne wizje rozwoju faszyzmu po 1945 roku: *Fantafascismo! Storie dell'Italia ucronica* pod redakcją Gianfranca De Turrisa⁴, której zarzucono promowanie ideologii faszyzmu. Drugim przykładem jest książka, której autora oskarżono o naruszenie dóbr osobistych na skutek podobieństw jednego z bohaterów do rzeczywistej postaci ze świata polityki, jest to powieść *Za błękitną kurtyną* Romana Bertowskiego⁵. Uwagi te są cenne, a problem wolności słowa i swobody ekspresji jest aktualny i dotyczy artystów tworzących w różnych dziedzinach sztuki.

Odnosząc się wreszcie do technicznych aspektów monografii należy podkreślić, że została wydana w przejrzysty sposób. Trzeba zwrócić jednak uwagę na fakt, że liczne cytaty wprowadzone do tekstu małym drukiem sprawiają, że choć całość liczy zaledwie 300 stron, to zawiera wiele więcej treści dodanej w tychże cytatach i wtrąceniach. Wpływa to co prawda na wartość merytoryczną pracy, utrudnia jednak jej czytanie. Całość została urozmaicona poprzez zamieszczenie licznych tabel i schematów, które wpływają pozytywnie na odbiór książki. Podrozdziały są często poprzedzone ciekawymi cytatami odnoszącymi się do ich treści, które wzbogacają tekst. Przypisy zostały wykonane bardzo rzetelnie, a przy podawaniu źródeł internetowych zawsze podawane są daty dostępu do nich. Na pochwałę zasługuje również sposób sporządzenia bibliografii, którą podzielono na źródła polskie i polskojęzyczne oraz włoskie i włoskojęzyczne, a każdą z tych części na liczne podgrupy źródeł, co w znacznym stopniu ułatwia odnalezienie poszukiwanych pozycji. Sympatycznym ukłonem w stronę czytelnika są także kolorowe ilustracje inspirowane powieściami wykorzystanymi w bibliografii, które zostały sporządzone specjalnie na potrzeby monografii.

Reasumując, *Władza i polityka w literaturze political fiction: prawda czy fikcja?* doktora Łukasza Jana Berezowskiego jest monografią o wysokim poziomie merytorycznym. Autor wykazał się znakomitą znajomością tematu, celnym

⁴ G. DE TURRIS (red.), *Fantafascismo! Storie dell'Italia ucronica*, Settimo Sigillo, Roma 2000.

⁵ R. BERTOWSKI, *Za błękitną kurtyną*, Oficyna Wydawnicza Fulmen-Poland, Warszawa 1996.

doborem i poprawną analizą źródeł oraz należyтым uzasadnieniem stawianych tez. Co więcej, wykorzystał lukę zarówno na polskim, jak i na włoskim rynku wydawniczym, co czyni pracę cenną dla literaturoznawców, politologów, socjologów, dziennikarzy, filozofów społecznych oraz polityków z obu państw. Drobne mankamenty dotyczące edycji i systematyki pracy nie wpływają bynajmniej na pozytywną ocenę całości. Choć praca ma niewątpliwie naukowy charakter, zwrócić na nią uwagę powinny także osoby zainteresowane Włochami i włoską literaturą w kategoriach hobbystycznych. Warto zastanowić się nad przetłumaczeniem i wydaniem tej monografii na włoskim rynku wydawniczym, żeby zapewnić jej szerszy odbiór. Reprezentowany w niej niewątpliwie wysoki poziom naukowy wpłynie z pewnością na ciepłe przyjęcie i duże zainteresowanie książką.

